

Б и д л и о ѿ е к а „ К а л е н д а р ”

кнѣиѣа 142

Copyright © 2025 Владан Матић

Copyright © 2025 за Србију, АГОРА

Ова публикација се у целини или у деловима не сме умножавати, прештамповати или преносити у било којој форми или било којим средством без дозволе аутора или издавача, нити може бити на било који други начин или било којим другим средствима дистрибуирана или умножавана без одобрења издавача. Сва права за објављивање ове књиге задржавају аутор и издавач по одредбама закона о ауторским правима.

ВЛАДАН МАТИЋ

МАПА ПРЕЛЕТА

р о м а н

РАДНА АКЦИЈА

Лето 1948. године.

Милан Јанковић је учесник радне акције постављања темеља за хотел „Југославија”.

Спавају у баракама у близини градилишта.

Иза њих гради се Нови Београд, испред њих је Дунав, и Велико ратно острво.

Увече, седе уз логорску ватру.

Летња је ноћ.

Падају звезде.

Пред њима је будућност.

Пред зору, чује се бука, као кад кипер истоварује камење.

Пао је само један камен, величине кликера.

Онда је опет завладала тишина.

Свиће нови дан.

Нове радне победе.

ИЗВЕШТАЈ

Пролеће 1966.

Милан Јанковић је завршио студије англистике и стажира у ССИП-у (Савезном секретаријату за иностране послове).

Запослио се на препоруку ујака, функционера.

Већ два месеца чува стан свог пријатеља са студија, док се у њега не уселе нови станари. Јер, стан припада ССИП-у, а отац његовог пријатеља је новопечени дипломата.

Који је, по прекоманди из ССУП-а (Савезног секретаријата за унутрашње послове) у пар стотина метара удаљено министарство, упућен на службу у Африку, међу наше новооткривене несврстане пријатеље.

Стан се налази у згради прекопута Сајма, која је својом огромношћу одвојила Сењак од погледа на реку.

Зграда у којој тренутно станује, као и зграда Југословенског речног бродарства и Савезног секретаријата за унутрашње послове, изграђене су крајем четрдесетих година двадесетог века.

То су монументална, груба и масивна здања, која симболишу моћ државе којој није стало да се допадне.

Она је просто ту, свидело се то некоме или не.

Јутро је.

Излази из зграде.

Пење се узбрдицом изнад Мостара.

Хола поред зграда ССУП-а и Југословенског речног бродарства.

Пролази поред неколико амбасада.

И улази у ССИП.

Улази у лифт, поздравља се с двојицом колега, који му отпоздрављају и који током вожње ћуте као и он, и излази на трећем спрату.

Ту му саопштавају да је данас на њега ред да води записник на *Координационом бироу* ЦК, ССУП и ССИП.

Он је, као приправник, задужен и за вођење записника на разним састанцима, у Секретаријату и изван њега.

Све то је, како су му објаснили, део његове обуке.

Координациони биро се састаје у згради Југословенског речног бродарства.

Милан креће ходником, и улази у салу за састанке.

Сала је без прозора.

Седа на место у дну стола.

На састанку, другови из Секретаријата за унутрашње и спољне послове читају недељне извештаје, док присутни друг из ЦК углавном ћути.

Записници са састанка одлазе на оверу у кабине-те министара, па одатле у ЦК.

Никада није видео коначну форму ниједног свог записника, нити зна где су сви они архивирани.

На састанке *Координационој бироа* одлази већ два месеца.

Довољно да схвати да ни о чему што је тамо чуо не да не сме да говори, већ ни да мисли.

Нити да памти.

Јер, ту се говори о тајнама.

О скривеним деловима биографија. На пример, песник који је тако ватрено говорио о нашој социјалистичкој будућности на последњем конгресу писца, на *сликоказном приказу* из НДХ, који су ћутке одгледали на једном од последњих састанака, исто тако ватрено је говорио о *осињвању вишековних снова хрватској народа*.

О планираним посетама пријатељским земљама.

О претњама по безбедност водећим кадровима.

О претњама по безбедност од стране водећих кадрова.

О последњем тумачењу историје које ће бити изнето на следећем Конгресу Партије, које треба да буде усклађено са смером који ће земља узети у најновијој констелацији међународних односа.

И све то језиком питијских пророчанстава, где човек не може да разабере шта је ту позитивно, шта негативно, шта пожељно, а шта кажњиво.

Јер, завршницу дијалектичких вратоломија у тумачењу увек даје Партија, и било какво истрчавање амбициозних или неопрезних кадрова бива сурово кажњавано.

(У тим извештајима које није требало да види, налази се и реакција Марка Ристића на вест о повратку Црњанског. Заправо, цео низ разговора с Ристићем, у којима га прво обавештавају о намери да Црњанском предложи да се врати, и питају за мишљење, па онда бележе његову реакцију, с коментарима, па разговор непосредно пред повратак, и на крају копије из Ристићевих, очигледно кришом виђених дневника на ту тему.)

У згради ССИП-а се налази и Архива, у коју их с времена на време шаљу да преузму понеки документ.

У оквиру Архива је и чекаоница.

У оквиру Архиве је и читаоница.

У читаоници су столови, као школске клупе, са по једном столицом испред сваког.

На њима су понекад поређани документи које неко враћа, или наручује.

Које Милан понекад чита, кад има времена док чека да му архивар донесе материјале за *координацију*.

Милан не може да сасвим разуме улогу архивара, тих амбивалентних помагача у тумачењу недокучиве прошлости.

Сваки пут кад би слушао или читао оно што није желео ни да чује ни да види, седао би на трамвај и одлазио пут Топчидера.

Другим речима, после сваког од тих састанака који су за њега били улазак у лавиринт из којег се све мање наслућивао излаз.

Испред зграде у којој станује пролазе трамваји.

На пример, трамвај број три, који пролази по-дно Сењака, и код „Господарске механе” скреће ка Топчидеру, у којем се налазе окретница и станица за штеловање.

Станица је канал у земљи у којој електричари проверавају каблове, а механичари спојеве. Поред канала је кућица у којој станује чувар, који у минијатурној башти гаји поврће. Испред кућице је Кошутњак, где на споредном колосеку железничке станице стоји дресина краља Александра, огромни „Пакард” на точковима од железничких вагона, лево од станице је пут за Раковицу, а десно хиподром и Шећерана.

Милан воли да седи са чуваром кућице и његовом женом, и слуша жамор деце која се играју у Топчидерском парку.

У оквиру Шећеране су павиљони у којима станује Миланова тетка.

И њен син Станимир, који почиње студије историје.

И који се претходне године вратио са одслужења војног рока.

Милан прво пије кафу са чуваром кућице, чијој деци обавезно доноси слаткише које купује у посластичарници на Мостару.

Онда одлази у посету тетки.

Теткин стан је скроман једноипособан стан у зградама које су зидане пре рата у кругу Шећеране.

Тетка је ратна удовица, као и његова мајка.

Милан ту седи и слуша теткине приче о животу пре рата.

Кад падне сумрак, одлази пешке у своје привремено боравиште.

У овим одломцима свакодневног живота, из којег се сваким даном осећа све изопштенијим, Милан као да израња из мутне воде у којој проводи остатак дана.

И у коју поново урања када падне у сан.

Сања да је зграда у којој станује некаква хоризонтална Кула вавилонска, чији главни ходник представља двадесети век.

Из главног ходника се улази у просторије, у којима се одигравају сцене из његове историје, а бочни ходници воде у друге векове.

Можда и неке друге историје.

Светски ратови се поново одигравају у овој хоризонталној верзији Куле вавилонске. Ова је, будући да симболизује двадесети век, бесконачна. Или скоро бесконачна.

То је зато што се њена површина умножава укупном количином кретања, и времена, и успомена свих њених становника.

Кула вавилонска садржи све могуће сценографије, а будући да је бесконачна, или скоро бесконачна, и комбинације свих сценографија.

У неком другом сну сања како се у згради налази архива са снимцима свих тајно снимљених фотографија и филмова стотину година уназад, нека апсолутна полицијска архива у коју су похрањене тајне свих становника града.

Годинама касније, када је већ увелико радио у грађевинским фирмама, нашао је нацрте ове зграде. У њима није било ни трага никаквим архивама, нити сценографијама његових снова.

У стану у којем борави се налази комплетан намештај. То је зато што и стан, и све у њему, припада држави, а не њеном кориснику.

Кориснику, условно, припада библиотека. У библиотеци су преводи књига, којих нема у књижарама, куцани на канцеларијском папиру и повезани меким повезом без наслова. Имена преводилаца нема.

Међу тим књигама је и 1984 Џорџа Орвела, после које почиње да размишља.

Како је архивар с којим понекад улази у разговор заправо сличан љубазном станодавцу који Винстону Смиту изнајмљује собу за љубавне састанке.

Како су виђенији дисиденти можда провокатори чија је улога да на површину избацују потенцијалне издајнике.

Милан сада, када је прочитао књигу, почиње да сања све сликовитије снове.

Милан сада, када је прочитао књигу, почиње да се плаши.

Почиње да гледа и себе, и људе са којима долази у додир, у неком другом светлу.

Зна да је целокупно његово стажирање добро осмишљен тест, али сада почиње да схвата да је тај тест којим је подвргнут свеобухватан, да у њега улази и место на којем станује, и места које посећује убеђен да то чини насумично, да разговори које води унутар, али и ван службе можда јесу, а вероватно нису случајни.

Пита се каква је улога архивара, пореди их са улогом станодавца који издаје собу Винстону Смиту, и схвата да то поређење нужно не мора да буде претеривање.

Почиње да верује да су тајне службе преузеле улогу коју су некада играли анђели, да интервенишу у Историји усмеравајући је ка циљу који је непо-

свећенима указан, али пут до којег је познат само посвећенима.

С тим што се никада не зна ко је до краја посвећен.

Бирографија, Партија, народ: касте су већ формиране, а нико заправо не зна шта је критеријум по којем се улази у највишу касту. Јер, ти критеријуми се мењају, нагло и неочекивано, те с времена на време сазнајемо да је неко од дојучерашњих највиших руководиоца све време радио за непријатеље.

У сваком тренутку човек, дакле, мора бити спреман да саопштењима са врха поверује на реч.

Пита се зашто је онда на столу видео тај извештај.

Извештај који се разликовао од свих које је до тада видео, а које је требало, или није требало, да види.

Носио је ознаку: *Ван циркулације*.

И говорио о некаквим таласима који претходе крупним политичким догађајима.

И формули по којој се ти сигнали, или таласи, јављају у хронолошком низу.

У њему су биле године: 1948, 1953, 1955, 1956, 1961, 1962, 1963, 1966.

Помињани су догађаји који су имали да уследе после појаве тих таласа: Резолуција Информбироа, 20. конгрес КПСС, самит Несврстаних, убиство Лумумбе и највеће демонстрације које је Београд икада видео.

Поред 1966. године, стајао је знак питања.

Затим су ту биле године: 1968, 1974, 1980, 1987, 1995, 1999, све до 2024.

И поред сваке је био знак питања.

Милан је, прочитавши извештај док је чекао да му архивар донесе материјале за данашњи састанак, схватио да је ово један од оних извештаја које дефинитивно није требало да види.

На брзину га је вратио у фасциклу, и сачекао љубазног архивара да му донесе његове материјале.

И све време се питао да ли је овај приметио његову збуњеност.

Милан се онда запитао да ли су извештаји и материјали које им достављају архивари били ту да нам помогну или да нас гурну у још дубљу заблуду, и погибел?

Да ли и међу њима постоји хијерархија, одраз или исечак хијерархије која постоји у целокупном владајућем Поретку?

Другим речима: ко усмерава усмериваче?

Онда је отишао корак даље.

Неко је остављао те извештаје које није требало да чита, а читао их је, и о којима се није говорило на састанцима којима је присуствовао.

Сетио се још једне књиге коју је нашао у библиотеци у стану у којем је боравио, и који је сада, као и

Архиву, и *Координациони биро*, све више почео да доживљава као терет.

Била је то Ђиласова књига *Нова класа*, писана у периоду када је прокламована политика удаљавања од стаљинизма, и која је представљала радикалну критику бирократског социјализма.

А онда је, поводом те књиге, која је требало да представља идеологију Партије, та иста Партија ухапсила њеног аутора.

Милан је онда схватио да је оно чега треба да се плаши најаву периода „отопљавања” када људи, уверени да је дошло време да се може слободно говорити, износе ставове због којих ће недуго потом испаштати.

Јер, после свега што је чуо на састанцима *Координационог бироа*, Милан схвата да живи у друштву у којем нико никоме не верује, као Венеција коју описује војвода Драшко у *Горском вијенцу*.

Прочитавши извештај који није требало да прочита, Милан одлази код брата од тетке Станимира.

Прво, као и сваки пут, одлази у Топчидер, доноси кафу и слаткише за децу чувара кућице, пије с њим и његовом женом кафу.

Онда одлази пешке до Шећерана.

Поздравља се са тетком.

Одлази на кухињу и дуго прича са Станимиром.

Пада сумрак.

Суседи чују буку.
Милан и Станимир се свађају.
Надвikuју.
Милан излази, с треском залупивши врата.
Више се никада нису видели.

Извештај аналитичке групе, који тврди да сигнали кореспондирају са крупним политичким догађајима и историјским променама, делимично се остварио.

Два месеца пошто га је Милан прочитао, догодио се Брионски пленум.

Земља је кренула путем *дебирокрајизације* и *демокрајизације*, како је писало у партијским документима тог времена.

Координациони биро је укинут.

Милан није примљен за стално у ССИП.

Запослио се у грађевинској фирми као превозилац.

Исте године се оженио.

1967. године, добио је сина Дејана.

Две године касније, још једног сина, Младена.

НАСИП ИЛИ ВРБАЦИ У МАГЛИ

Зима 1987.

Дејан Јанковић излази на улицу и креће на тренинг.

Дејан је атлетичар, студент треће године Правног факултета у Београду, и станује са мајком и браћом у комплексу зграда на крају улице 29. новембра, тик пред улазак на Панчевачки мост.

Зграда је налик на сиву бетонску тврђаву. Препута зграде је кланица.

Иза зграде је управо саграђена хала „Пионир”.

Дејанов отац Милан је запослен у грађевинском предузећу *Планум*, које гради путеве по Арабији и Африци, па га Дејан виђа о распустима.

Тако је једно лето провео у Сирији, и једну зиму у Замбији.

Дејан претрчава улицу и пење се на Панчевачки мост, баца с времена на време поглед на град и окуку Дунава, који нестаје у измаглици иза Вишњице.

Силази на насип и креће узводно.

Ту га чекају још двојица чланова њихове петочлане групе.

Насип је залеђен, и врбаци с његове леве стране су у магли.

Из магле понекад сину некаква светла, као сигнали.

Почиње још један тренинг издржљивости, други од три који ће истрчати ове недеље.

Док хватају ритам, Дејан на *вокмену* слуша касету коју му је снимила Ивана: спору и свечану тему коју саксофоном извија Јан Гарбарек, а која се развија у ритму његовог трчања.

Он као да уз ту музику види праисконске шуме које и даље постоје у врбацама крај Дунава.

Види давна племена.

Види свечане церемоније.

Види старе богове.

Види канале, и рукавце, који теку испод ових врбака, и којима пролазе процесије свештеника на чамцима, осветљене бакљама.

Осећа се као у оним сновима које у последње време сања, у којима прво утрне, па онда вибрира у ритму некаквих ритмова из неке друге, паралелне стварности.

Као да прелази из једне у другу фреквенцију.

Ивана станује код Трошарине, и до ње путује трамвајем, који хвата код Правног факултета.

Док путује до ње, Дејану се враћају одломци снова.

Сања огромну зграду, хоризонталну Кулу вавилонску коју је од бетона саградио Пиранези.

Сања да пролази њеним ходницима, а у салама крај којих пролази се одвијају драме, историјске битке, и велика географска открића.

У лавиринту ходника крај којих пролази налази се Архива. Плаши се да је потражи, јер зна да ће се у повратку изгубити, да ће из ње изаћи у неки други лавиринт, у неку другу стварност, и да ће заборавити одакле је пошао.

Сања Москву, и Берлин, градове које није видео.

Мисли да су то слике из његове будућности, из ове стварности у којој трчи насипом и виђа се са Иваном.

Сања зграду у Москви, налик оној коју сања, а која је, како је схватио једног дана када се возио трамвајем пут Топчидера, само сном увећана верзија зграде крај Мостара која је сакрила Сењак.

Сања целу једну улицу таквих зграда у Берлину.
Сања куле у Варшави, Прагу и Москви.

Онда му друг из детињства, који студира архитектуру, објашњава да се стил у којем су изграђене зграде које сања зове „стаљински Ампири”.

Објашњава му да таквих зграда у Београду нема много. Има их четири:

зграда подно, или на почетку Сењака;

зграда ССУП, на крају Улице Милоша Великог;

зграда Југословенског речног бродарства, одмах до ње и

Дом синдиката.

Остале зграде које су заједничке за СФРЈ, СССР и друге источне земље – тзв. „хрушчовке”, као што им и назив говори, припадају следећем периоду. У Београду, то су у том тренутку, зграде у и око Професорске колоније, павиљони подно „Партизановог” стадиона, насеље између Булевара револуције и Милана Ракића, и добар део Карабурме.

Ивана студира Права, као и он.

И планинари.

И помало свира клавир, који је престала да учи после средње музичке школе.

И најлепша је жена коју зна, и за њом се окрећу сви док пролази ходницима факултета. Док пролази улицом. И кад улази у било коју просторију.

Њему на извешан начин годе мржња и завист коју физички осећа када се са њом појави у друштву.

Осећа се као победник.

Дејан зна да је ово његова последња такмичарска сезона, јер је, пре неки дан када је кренуо да се одузима под тушем после тренинга и да улази у те

друге фреквенције у које обично није улазио на јави, схватио да више неће моћи истовремено и да студира и да се такмичи.

Са другима за Ивану, и на стази, са временом.

Ивана је таква жена да се такмичење за њу подразумева, тако да он своју везу са њом доживљава и као неочекивану милост која сваког тренутка може да буде укинута. Стога заправо и не зна од чега треба да се састоји то такмичење за њену наклоност, а она друга трка, на стази, трка је са временом која је за свакога, па и за њега, унапред изгубљена. То сада, са сваком новом трком, са сваком победом и са сваким поразом, почиње да физички осећа.

Дејан не воли Иванине пријатеље.

Он сања велика путовања, наставак авантуристичких романа 19. века, ишчезле цивилизације, светове Едгара Рајса Бароуза и Артура Конана Дојла.

Он чита Елијадеа, Домала и Гурџијева, и сања ходочасничка путовања на свете планине.

Портале.

Друге светове.

Они напамет уче цитате Данила Киша, и других писаца за које су убеђени да изражавају Дух времена.

Расправљају о дисидентима.

Дејана у историји занимају слике древних цивилизација, рушевине, путеви, храмови и улице несталих градова.

Њих занимају само доминација и моћ.

Међу њима, осећа се као да га неко тера да вечито понавља други разред гимназије.

Доживљава их као средњовековне карикатуре учењака, за које ако нешто не постоји у списима које су научили напамет, онда то не постоји ни у стварности.

И нико се од њих не пита ко те списе одабира.

Они као да су заробљени у једној те истој соби, у којој ће се до краја живота борити за надмоћ.

Он жели да лети.

Кад размишља о Иваниним пријатељима, схвата да га њихови разговори подсећају на гласове које чује пред сваку трку, који га убеђују да је смисао трке да се потврде раније успостављене хијерархије.

Он зна да је успостављени поредак, стварни или имагинарни, прво што треба да одбаци, да би летео.

Зна да, између осталог, и зато његова веза с Иваном нема будућност.

Док трчи насипом, Дејан доле, у рити као да види сенке које промичу кроз врбаке.

Док трчи насипом и с времена на време баца поглед лево ка врбацама, замишља чудеса која се у њима скривају, подсећа се како лети изгледа сплет канала скривен између дрвећа.

Схвата да ту време не може да тече истим ритмовима као овде, на овом праволинијском насипу,

да се оно губи и рачва у сплету ових невидљивих рукаваца.

Сећа се како је прошле године оцу описивао на-сип, и врбаке, и питао га шта се налази на Ратном острву. Питао га је да ли зна шта се налази у Јојкићевом рукавцу.

Отац му је причао о залеђеном Дунаву, и ратним годинама.

Као да је желео да избегне одговор.

Онда се поново замисли.

Прошле ноћи је поново сањао један од оних снова стварнијих од стварности.

Устао је и ушао у купатило.

Док је устајао, гледао је са стране себе како устаје.

Обамро је.

Схватио је да су у овом стању у којем се он налази били иконописци, чије су иконе стварније од стварности.

Отприлике четири километра од моста он више не осећа хладноћу и креће се ритмом који му помаже да се усредсреди на оно на шта мисли.

И онда као да поново види те сигнале које је мало пре видео у врбацама с леве стране. Изгледа као да неко на Ратном острву пали и гаси лампу у правилним интервалима.

Као да покушава да пошаље некакву поруку.

Онда се сигнали прекидају, а он наставља да трчи до тачке повратка.

Пита осталу двојицу да ли су видели сигнале у врбаку. Они кажу да нису.

Дејан завршава тренинг.

Тушира се, понавља лекцију од јуче.

Одлази на факултет.

Слуша несхватљиво досадна предавања, пита се да ли са њим можда нешто није у реду кад није у стању да их прати.

Пита се шта је разлог што не може да се удуби у градиво. Размишља да је у питању можда умор, можда траћење енергије на литературу која заправо представља бег од стварности.

А онда се тргне и схвата да не постоји начин да Управно право, та бесконачна листа свих могућих државних тела и органа са њиховим надлежностима и актима које доносе, тај проширени телефонски именик, уопште и може да буде занимљива.

Онда одлази да се види са Иваном.

Воде љубав.

Док се Ивана тушира, накратко заспи.

Поново сања један од оних снова који нису снови, поново је у некој другој стварности, која постоји на некој другој таласној дужини.

Пар дана пре овога, поново је сањао бескрајну зграду, хоризонталну Кулу вавилонску.

Онда одлазе на забаву у стан у згради подно Сењака, прекопута Сајма.

У управо тој хоризонталној Кули вавилонској коју упорно сања.

Стан припада родитељима Иванине другарице, који су тренутно у иностранству.

У стану је огромна библиотека, препуна књига о прошлим и актуелним политичким темама.

Он их прелистава, правећи се заинтересованијим него што јесте, не би ли избегао да учествује у разговору.

Слушајући Иванине пријатеље, све више се уверава како му њихови разговори нису нимало занимљивији од предавања која је слушао.

Увече поново сања те снове у којима као да улази у неке друге фреквенције, у неку другу стварност у којој говори неким другим језиком и гледа неке другачије зграде, и ствари које кад се пробуди не зна да именује.

Када се пробуди из тих снова, схвата да су то стања у којима су иконописци писали иконе.

Пита се колико таквих фреквенција уопште има.

И шта ако је ова реалност само једна од њих?

80-те су време синтетичких концепата, интегрисања разнородног.

ОЕБС, Југославија.

Упоредна митологија.

Леви-Строс и Јунг.

Драган воли да чита књиге Елиадеа, Кембела, Кастанеде, Генона, све оно што се у књижари „Младост” у СКЦ-у може да нађе на полицама десно од улаза, обележено као „митологија”.

У тим књигама Дејан покушава да нађе путоказ за своје снове.

Начин уласка, прелазе из једног у други, излазе.

1990-е, после повратка из војске, поново сања врбаке, поново се буди усред ноћи, сав обамро.

Успева да забележи сећања на размишљања о радару и сигнаlima из других светова.